

STIELZ

TIJDSCHRIFT OVER DE GESCHIEDENIS VAN WERKEND LEIDEN

€ 2,75

JAARGANG 14 NUMMER 4 DECEMBER 2003

ROBES
ET
CONFECTIONS

- Hart voor de Meelfabriek
- 'Burchten van electriciteit'
- Steun voor mobiel erfgoed
- Project bollenschuren

Stielz stond oorspronkelijk voor StielZaken als uitgave van de Stichting Industrieel Erfgoed Leiden (Stiel). Deze stichting ijvert voor de opsporing en behoud van monumenten van bedrijf en techniek in Leiden en omgeving. Stiel verstaat onder monumenten niet alleen oude fabrieken, maar ook winkels, pakhuizen, bruggen, stations en nutsbedrijven. Sinds de oprichting van de stichting in 1987 is dankzij haar inspanningen een groot aantal complexen op de plaatselijke en landelijke monumentenlijsten geplaatst. Verder onderzoekt en beschrijft Stiel de geschiedenis van Leiden als vooraanstaande industriestad. Met de ondertitel 'geschiedenis van werkend Leiden' gaat dit blad een stapje verder dan de formele doelstelling van de stichting: de beschrijving van de recente sociaal-economische geschiedenis van Leiden en omgeving.

Secretariaatsadres Stiel

Hogewoerd 125, 2311 HK Leiden. Tel. 071-5125877; e-mail: joopgijs@hetnet.nl Een jaarabonnement op Stielz kost minimaal € 10 voor vier nummers. Het verschuldigde bedrag kan worden overgemaakt op bankrekening 33.55.36.018 of girorekening 10.39.391. Donateurs van Stiel ontvangen het blad gratis. Nieuwe donateurs kunnen zich voor minimaal € 15 per jaar aanmelden bij het secretariaat. Bedrijfsdonateurs betalen minimaal € 50. Losse nummers € 2,75.

Internetadres Stiel

www.industrieel-erfgoed.nl/stiel (Ook te bereiken via www.industrieel-erfgoed.nl/leiden).

Redactie Stielz**Distributie**

K. Ravensbergen; Snippenhoek 4 2317 WX Leiden. Tel. 071-5212605.

Druk

Elvé Leiden

Ontwerp omslag en concept binnenwerk

Donna Smith

Lay-out

Christine van der Ven, Leiden

Medewerkers aan dit nummer

Niek Bavelaar werkt bij de Universiteit Leiden en is 'huisfotograaf' van Stiel. Tel. 071-5149863; e-mail: n.bavelaar@freeler.nl

Wibo Burgers is publicist en voormalig adjunct-hoofdredacteur van het ANP

Korrie Korevaart is Neerlandica en werkt bij de Universiteit Leiden

Michiel Rohlof studeert kunstgeschiedenis in Leiden.

Stielz komt tot stand dankzij steun van de volgende Leidse bedrijven

Dieben BV Beheersmij.

Djoser BV

Research voor Beleid BV

Bestuur Stichting Industrieel Erfgoed Leiden

Drs. F. Sengers (voorzitter), J.J. Gijsman (secretaris/penningmeester), Mr. Ir. L. Barendregt, W. Burgers.

Ere-voorzitter: Ing. H.J. Budel.

REDACTIONEEL

Het is jammer, maar: het afscheid nemen bij Stiel wil maar niet ophouden. In dit nummer van Stielz een interview met Heiko Tjalsma, die terug is getreden al vice-voorzitter van de organisatie, Heiko was een van de oprichters van de Leidse club en heeft belangrijk werk voor Stiel gedaan. Hij is ermee opgehouden omdat hij teveel besognes had met zijn werk en zijn gezin. Daarbij is het deze keer niet gebleven. Ook Stiel-voorzitter Fred Sengers treedt per 1 januari a.s. terug vanwege zijn drukke werkzaamheden. Gelukkig is hij bereid gebleken om lid van het bestuur te blijven, een echt afscheid wordt het dus niet.

Stiel is dus op zoek naar een nieuwe voorzitter. Wij hopen u spoedig te melden wie de taak van Fred zal overnemen. Intussen blijft er bij de organisatie plaats voor mensen, die mee willen doen, mee willen bouwen aan een organisatie die zich bezig houdt met de historie van werkend Leiden, en met de bescherming van het erfgoed dat daartoe gerekend mag worden. Aanmeldingen worden graag tegemoet gezien door de secretaris.

In het vorige nummer maakten wij gewag van de zorg, die Stiel heeft over een aantal belangrijke industriële monumenten in Leiden, waarmee het maar niet wil vlotten. Ongunstig is ook de situatie rond het Aalmarktplan. B. en W. van Leiden zijn onlangs gekomen met een plan, dat in belangrijke mate afwijkt van het plan waarover in de projectgroep Nieuw Aalmarkt Plan overeenstemming was bereikt. Dat lijkt niet erg verstandig, ook al omdat men was gaan praten om draagvlak voor de plannen te krijgen. Dat is dus weer voorbij. Zo heeft inspraak heel weinig zin.

Wij sluiten ons graag aan bij organisaties als de Vereniging Oud Leiden, die andermaal krachtig stelling heeft genomen tegen de gang van zaken. Zo dreigen gebouwen met een monumentale waarde het slachtoffer te worden van het nieuwe plan, bij voorbeeld de Aalmarktschool en het gymlokaaltje uit 1887, vrij uniek voor ons land. Oud Leiden heeft bezwaar gemaakt tegen de sloop van zes panden. Ook dienen negen panden in dit gebied op de gemeentelijke monumentenlijst te komen, in overeenstemming met het advies van de Monumentencommissie, zo meent Oud-Leiden. Het lijkt zaak dat de raad het college van B. en W. een halt toeroept opdat het plan voor de Aalmarkt, waarover in de projectgroep overeenstemming was bereikt, weer een kans krijgt. In het belang van Leiden en haar inwoners.

Wibo Burgers

Cover van het nieuwe boekje over historische Leidse winkels van Stiel.

Foto Joop Gijsman.

INHOUD

3 **Henk de Boer: hart voor de Meelfabriek**

6 **Steeds minder steenfabrieken**

7 **Afscheid van Heiko Tjalsma**

8 **Stielz monument: 'Burchten van electriciteit'**

10 **Industrieel erfgoed op Internet**

11 **Mobiel erfgoed**

12 **Stielzaken**

14 **Oude tijd keert terug/Project bollenschuren gaat door**

HENK DE BOER: HART VOOR DE MEELFABRIEK

De afgelopen jaren is er veel geschreven en gesproken over de Leidse Meelfabriek. Met alle discussies over het al dan niet behouden, de waardering van de Leidse bevolking voor het gebouw, de aanwijzing als (rijks-) monument, en architect Peter Zumthor en zijn plannen, lijkt datgene dat zo direct aan het gebouw verbonden was, namelijk de meelfabriecage zelf, soms enigszins onderbelicht. Henk de Boer (1933), die na de sluiting van de fabriek in 1988 nog jarenlang als beheerder van het monumentale gebouwencomplex aan de Meelfabriek verbonden is geweest, blikt terug op zijn arbeidsperiode, het proces van meelfabricage, en de nieuwe plannen. "Het was er prettig werken, meelfabricage is een prachtig vak."

De Boer werd aan de Friese waddenkust geboren. Na een studie Levensmiddelen-technologie in Wageningen en een baan bij Honig in de Zaanstreek kwam hij in 1969 naar Leiden om te gaan werken bij de Meelfabriek.

De Boer: "Ik ben aangenomen als productie leider, en ben als directielid geëindigd. Ik had geen stage gelopen in een meelfabriek, dus ik heb er echt in moeten groeien. H.J. de Koster was in 1965 de derde generatie de Koster die de Meelfabriek de Sleutels had, het was een echt familiebedrijf. Vanwege het feit dat zijn zoon geen belangstelling had om in de meelfabricage te gaan, werd de fabriek verkocht aan Meneba. Toen had Meneba de vestigingen in Leiden en in

Rotterdam. Er waren een aantal mensen vertrokken naar Rotterdam, waaronder de technisch directeur van wie ik een aantal taken mocht overnemen. Tijdens mijn sollicitatieprocedure heeft hij me kennis laten maken met een aantal mensen met wie ik zou gaan samenwerken. Zodoende kende ik veel mensen al min of meer. De eerste dagen heb ik vooral met afdelingschefs door de fabriek gelopen. Je moet eerst de weg leren kennen, je verdwaalt er bijna!"

Ook toen de Boer adjunct-directeur werd, verloor hij het contact met de werkvloer niet.

"Veel ideeën die van de verkoopmaatschappij in Rotterdam kwamen, moesten vertaald worden naar de productie. Ik was een groot voorstander van goed overleg. De mensen van de technische dienst, het laboratorium, de bakkerij, ze moesten elkaar goed begrijpen. Het was belangrijk dat een bakker ook gewoon hardop durft te zeggen: 'Hé jongens, dit kan zo niet, dit kunnen we niet afleveren, wat is hier fout gegaan.' Ik moest zorgen voor een goed samenspel tussen die afdelingen."

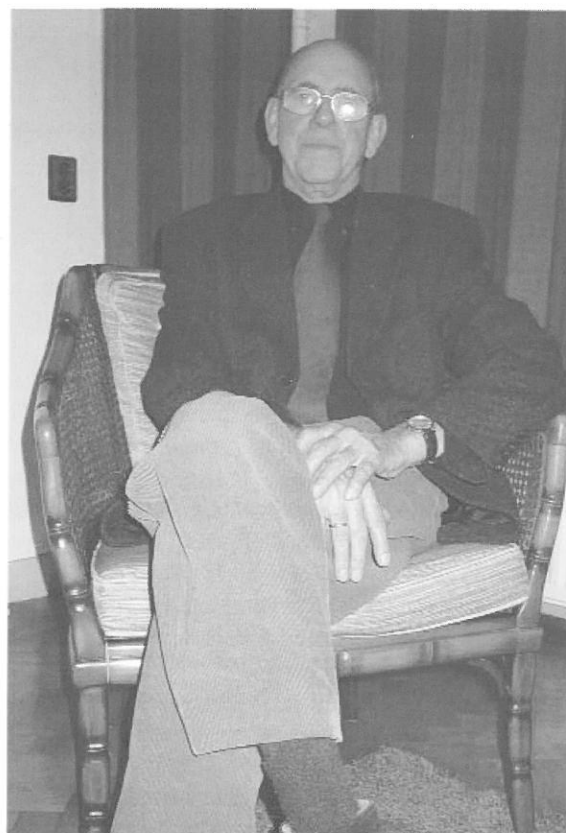
Enthousiast

De Boer is nog steeds erg enthousiast over het proces van meelfabricage. Veel mensen onderschatten volgens hem het productieproces. Er zijn veel bewerkingen die de tarwe ondergaat om uiteindelijk als bloem of meel de fabriek te verlaten. "Men denkt: we malen graan, maar het is natuurlijk

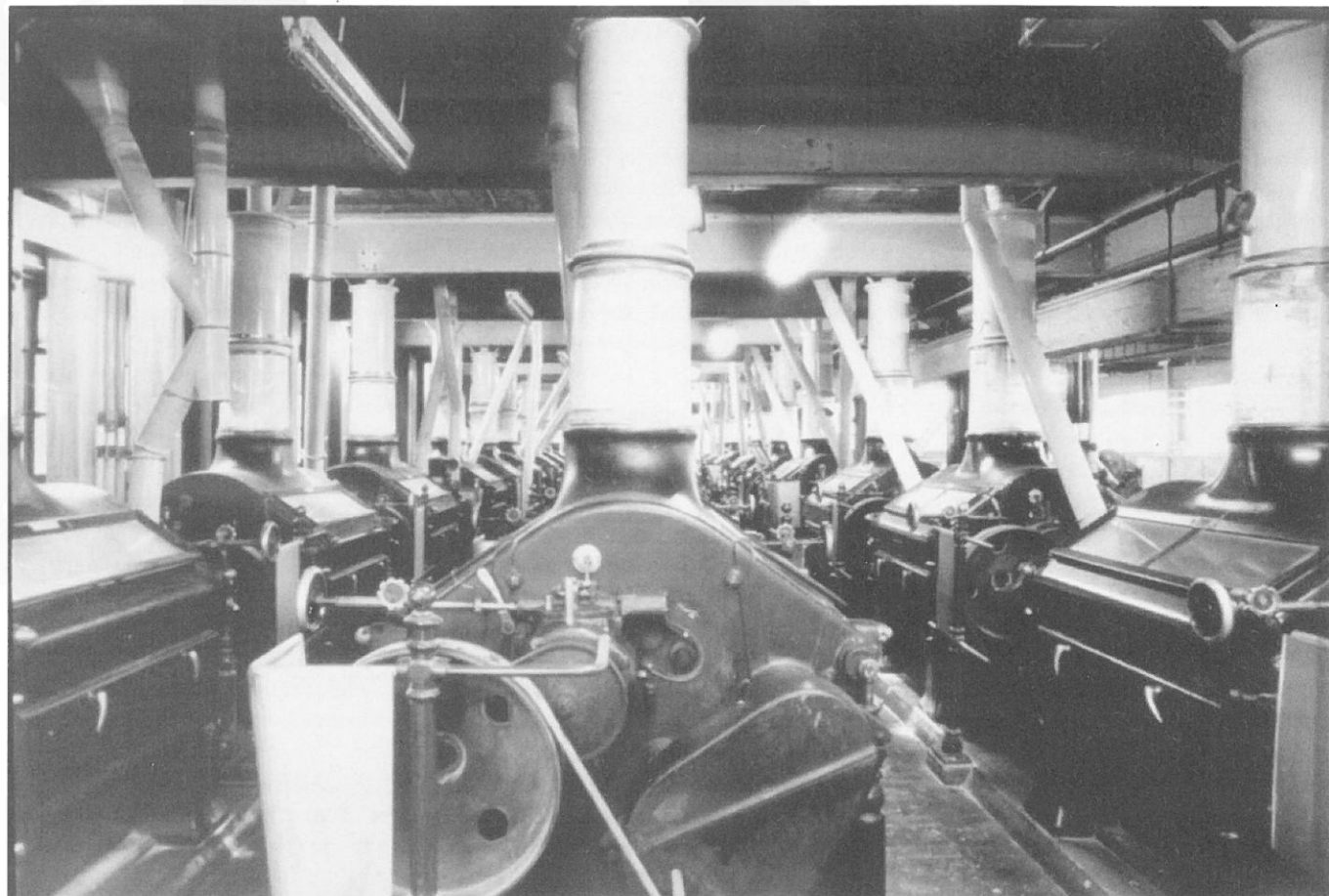
iets totaal anders. De reiniging van het graan is een belangrijk gedeelte van het proces. In Duitsland zeggen ze ook wel; 'Gut gereinigt, halb gemahlen'. Tussen de tarwe zaten onkruidzaden, vroeger meer dan tegenwoordig. Die moesten er natuurlijk uit, anders kreeg je stippen in de bloem. In het reinigingsgebouw werkte je, net als in de meelfabriek trouwens, altijd van hoog naar laag. Vanaf de achtste verdieping passeerde de tarwe alle verdiepingen met verschillende reinigingsmethodes. Vervolgens ging de gereinigde tarwe weer omhoog, waar het over een schroef met watersproeiers liep, waar de tarwe bevochtigd werd. De vochtgehalten van bloem zijn wettelijk geregeld. Bij de eindcontrole moest de bloem aan verschillende eisen voldoen, maar er werd ook altijd gekeken of het niet overdadig was, want dat kost geld! Te weinig water was dwaas, want water is natuurlijk altijd nog goedkoper dan bloem. Zo had één van onze afnemers, een grote bakker uit het oosten van het land, immer het maximum aan zout in zijn brood om de simpele reden dat zout goedkoper is dan bloem, dat zei hij altijd."

Na de reiniging en bevochtiging kwam wat de Boer aanduidt als het scheidingsproces. "De graankorrel bestaat uit een zaadhuid (de zemel), een kiem en het endosperm, en die drie elementen moesten van elkaar gescheiden worden. Daarvoor hadden we een enorm aantal walsen en zeven: het is een lang proces van verkleinen en zeven, waarbij de korrel altijd de juiste vochtigheidsgraad moet hebben, anders gaat de korrel versplinteren. Patentbloem is de duurste bloem, die komt uit het hart van de korrel. Dan krijg je een groot gedeelte dat broodbloem wordt, dan ga je al dichter bij de zemel komen. In de oorlog had je nog het regeringsbrood, dat was brood van bloem waarbij de zemel maximaal werd afgeschraapt, om zoveel mogelijk bloem te halen. Men zegt wel, dat het brood nog nooit zo gezond is geweest als in tijden van oorlog toen die korrels zo hoog uitgemalen werden, want die donkere bloem is heel vitaminerijk."

Wij hadden ongeveer 20 soorten bloem en meel, van verschillende soorten tarwe. In de loop der jaren kregen we er soorten bij, meer volkoren vooral, terwijl het aanvankelijk toch meer op de witte bloem gericht was. Als je tegenwoordig het broodassortiment in de

Henk de Boer. (Foto Niek Bavelaar).

Mengmachines in de Meelfabriek

winkels ziet, dan gaat het van licht naar donker in vele soorten. Dat zevengranenbrood kan in mijn optiek alleen helemaal niet, want er zijn geen zeven granen. Dan gaan ze lijnzaad, zonnebloempitten e.d. ook tot de granen rekenen, dat klopt alleen niet."

Van de verschillende stromen bloem werden monsters genomen, in het begin nog met de hand door een medewerker die eens in de zoveel tijd een schep bloem nam. "Begin jaren '70 heb ik toen voor f 15.000,- ons eerste monsterapparaat gekocht voor binnenkomende tarwe, een hele investering, maar wel een goede!" aldus de Boer.

Naast analyses in het laboratorium was er nog een manier om de bloem te testen: de proefbakkerij was een belangrijk onderdeel van de fabriek. "Ik was 's morgens om acht uur aanwezig, en het eerste brood was dan al lang gebakken. We hadden een bakkerijchef en drie bakkers. Één van de bakkers kwam graag vroeg, om een uur of vier. Dan stonden de monsters klaar en ging hij aan de slag. De directie kwam binnen, het geurde daar zo lekker altijd, en er werd gekeken of het brood aan de

kwaliteitseisen voldeed. Het brood van de proefbakkerij was voor het personeel, dat kon voor weinig geld elke dag brood meenemen. Al was er soms wat te weinig, hetgeen af en toe wrijving gaf! Bij een brouwerij kunnen de werknemers na werktijd een biertje drinken, maar het fijne is dat bij ons het overmatig consumeren niet tot excessen leidde!"

Voetenmatje

Het werk in de fabriek was niet heel zwaar, aldus de Boer. "Het zwaarste werk was in de expeditieafdeling, daar werd het meel in grote jutezakken van 50 kilo gedaan. Die jutezakken werden door ons ook weer gereinigd, en soms waren die niet om aan te zien: dan waren ze in een bakkerij als voetenmatje gebruikt. Later werden dat papieren zakken van 25 kilo. In de zomer kon het wel erg warm worden in de fabriek, er stonden natuurlijk heel veel machines te draaien."

Er gingen niet vaak dingen mis in de fabriek. Dit was het gevolg van het goede en secure onderhoud. "De bruine walsenstoelen (Miag) waren bijvoor-

beeld van 1932 en de grijze walsenstoelen (Bühler) van rond 1950! Op zaterdagmorgen werd bekend welke onderdelen schoongemaakt moesten worden, en op maandagochtend was altijd tijd voor onderhoud," zegt de Boer. "Om zes uur 's ochtends begonnen we dan, en rond tien uur konden we meestal gaan draaien. Hierdoor hadden we een erg laag storingspercentage."

Toch gingen er wel eens dingen mis. De Boer weet zich het voorval nog te herinneren dat hij op een zomerse dag bij de fabriek kwam aanrijden, en er bij het graan lossen door een kapot filter een grote hoeveelheid stof de lucht in schoot. "Ik zei nog: pas op, dat gaat mis! Maar het was al te laat, alles vloog door de lucht. Later belde er een mevrouw op dat haar complete was onder de bliesjes zat!"

Ook bij het aanbrengen van de schildering naar El Lissitsky op het silogebouw uit 1960, zijn er de nodige dingen misgegaan. De Boer: "Die kwadranten hebben ze erop gezet op een zondag. Het ging toen geweldig regenen, en de verf spoelde zo naar beneden, dat was werkelijk geen gezicht. Je kreeg tranen in je ogen, die mensen hadden daar het

hele weekend aan gewerkt in zo'n bakje. Ze hebben dat weer allemaal moeten herstellen, de kleur van de silo moest weer boven water komen. Een oud gezegde luidt dan ook: een zondagssteek houdt geen week!"

De sluiting van de Meelfabriek in 1988 was een gevolg van de Amerikaanse graanpolitiek, waardoor landen in het Midden-Oosten tegen lage kosten Amerikaans graan konden kopen. Meneba verloor toen een groot deel van de afzetmarkt, waardoor de Meelfabriek in Leiden te horen kreeg dat sluiting onontkoombaar was. Toch bleef de kwaliteit in de jaren voor sluiting altijd constant. De Boer: "Het bericht van de sluiting is bij iedereen hard aangekomen. Het personeel had een sterke binding met de fabriek. Het ging vaak van vader op zoon, en ik heb zeer veel jubilea meegemaakt. Ik vond het mooi om te zien dat de mensen die er werkten hun sterke inzet tot het laatst hebben getoond, echt hart voor de zaak hadden."

Na de sluiting van de Meelfabriek trad

de Boer op als beheerder van de gebouwen. Over de vraag wat de Boer van de huidige plannen vindt, moet hij even nadenken.

"Er is natuurlijk nog geen compleet uitgewerkt plan. Peter Zumthor is er mee bezig met een aantal andere architecten. Ik weet wel dat eigenaren Proper en van der Wiel heel veel moeite hebben gedaan een goede architect hiervoor te vinden, die ervaring heeft in het hergebruiken van gebouwen met behoud van historische kenmerken. Het lijkt me niet eenvoudig om horeca en wooneenheden in een gesloten gebouw als de meelfabriek onder te brengen. Ik heb Zumthor wel eens ontmoet, en gezien de man en eerder werk dat ik van hem gezien heb denk ik dat het in goede handen is."

Blij

Blij dat het gebouw bewaard wordt, is de Boer zeker. Toch had hij af en toe zijn bedenkingen. "Er is zoveel heen en weer gepraat, ik heb zoveel schetsen gezien van verschillende architecten. Er zijn tijden geweest dat ik dacht: breek

de hele zaak maar af en zet er maar wat nieuws neer. Wel heb ik altijd heel veel gehecht aan het kantoorgebouw, dat vind ik prachtig. Maar dat geldt eigenlijk voor alle gebouwen, het is toch een eenheid. Dat is natuurlijk ook te danken aan de goede architecten die de Sleutels altijd gehad heeft, als Mulder en Schutte. De opvolgers van Schutte echter hebben het kantoorgebouw wel volstrekt verknoeid door de stalen kozijnen te vervangen door andere kozijnen. Dat werd toen zo besloten, maar gelukkig betrof het een meerjarenplan zodat veel kozijnen nooit vervangen zijn. Het zal ongetwijfeld wel weer in orde gemaakt worden.

Ik ben gewoon erg blij dat er nu duidelijkheid is over het behoud van de Meelfabriek. Ik heb de eindeloze discussie als onplezierig ervaren. Iedereen ging zich ermee bemoeien, binnen de gemeente was geen overeenstemming, en van Rij was de man van wie alles tegen de grond kon. Daar heeft de Stiel toch heel goed werk van gemaakt."

Michiel Rohlof

Met dank aan Niek Bavelaar

ADVERTENTIE

Stijlvol congresseren en recipiëren in een academische ambiance.

Dat kan in het
ACADEMIEGEBOUW
van de Universiteit Leiden

Al meer dan 400 jaar is het Academiegebouw aan het Rapenburg het hart van de oudste universiteit van Nederland. Het gebouw bevat zalen en zaaltjes, die gebruikt kunnen worden voor congressen en representatieve doelen. Het Groot Auditorium is bij uitstek geschikt voor lezingen, er is een congreszaal met vergaderfaciliteiten en er zijn diverse grote en kleine zalen beschikbaar als vergaderruimte en cursuslokaal. Tevens is er een sfeervolle receptieruimte. Allerlei soorten van audiovisuele ondersteuning zijn mogelijk. Voor catering kan eveneens worden gezorgd, van receptie tot koud buffet of zelfs diner.

Voor reserveringen en bezichtigingen vooraf:
Manager Academiegebouw, tel. 071-5277203/ 5273110.
Schriftelijke aanvragen/informatie:
Bedrijfsbureau, Postbus 9500, 2300 RA Leiden.

VERENIGING OUD LEIDEN

Opgericht 5 november 1902

Postbus 917
2300 AX Leiden

Bent u geïnteresseerd in het Leidse en regionale Erfgoed en wilt u graag het beroemde Leids Jaarboekje gratis ontvangen, dan kunt u niet zonder het lidmaatschap van de Vereniging Oud-Leiden.

De contributie bedraagt € 17,50 per jaar; jongeren tot 27 jaar betalen slechts € 10,-.

Door overmaking van dit bedrag op Postbankrekening 17 52 28 bent u lid van de Vereniging Oud-Leiden.

Gelders riviereengebied:**STEEDS MINDER STEENFABRIEKEN**

In de afgelopen tien jaar zijn veel waardevolle steenfabrieken in Gelderland verdwenen. Dat is vooral een gevolg van sanering van deze bedrijfstak en maatschappelijke veranderingen en natuurontwikkeling. Dit staat in het rapport Ruimte voor cultuur van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, samengesteld op verzoek van de provincie Gelderland.

De laatste historische complexen en ruïnes van steenfabrieken moeten, samen met de karakteristieke schoorstenen, zoveel mogelijk worden behouden. Schoorstenen door restauratie als baken van het gebied, ruïnes door consolidering en ovencomplexen door een verantwoorde herbestemming.

Voor het rapport zijn in de periode 2000-2002 bijna honderd locaties van voormalige steenfabrieken en een enkele dakpannenfabriek bezocht. Uitgangspunt was een eerdere inventarisatie uit 1988.

De resultaten verdienen de aandacht. Van de steenfabrieken, die in 1988 al buiten gebruik waren, is een kwart volledig verdwenen. Meer dan de helft van de steenfabrieken, die toen nog werkten, zijn inmiddels stilgelegd, dikwijls gevolgd door geheel of gedeeltelijke sloop.

Naast een enkele authentieke steenfabriek, die nog in bedrijf is zoals steenbakkerij Randwijk in Heteren, is er nog een tiental min of meer gave complexen, dat behoud en bescherming als rijksmonument verdient.

Er zullen nieuwe bestemmingen moeten worden gezocht om duurzaam behoud te garanderen.

Ruïnes

Voor een tiental echte ruïnes wordt aanbevolen om deze als ruïne te consolideren en niet verder te restaureren.

Daarnaast telt het Gelderse riviereengebied nog vele waardevolle schoorstenen, zowel bij gesloten als bij nog werkzame bedrijven, die als bakens voor deze streek verwijzen naar het steenfabricage-landschap van weleer.

Ten slotte zijn er nog andere waardevolle gebouwen: arbeiders- en bazenwoningen, locomotiefloodsen en loskranen aan de rivier.

Samensteller van het rapport is Peter Nijhof, coördinator industrieel erfgoed van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg.

Heiko Tjalsma verlaat bestuur**TERUGBLIK OP ZIJN JAREN MET STIEL**

Zestien jaar geleden was hij een van de medeoprichters van de Stichting Industrieel Erfgoed Leiden (Stiel). Nu is hij teruggetreden als vice-voorzitter van de Leidse organisatie. Het is genoeg geweest, vindt Heiko Tjalsma (51), historicus en werkend bij het Nederlands Historisch Data Archief in Amsterdam. Een gesprek over het verleden van de strijd om het behoud van het industrieel erfgoed in Leiden en over nieuwe taken voor Stiel.

Heiko herinnert het zich allemaal als de dag van gisteren: de periode waarin Stiel tot leven werd gewekt. "Henk Budel, de vroegere voorzitter van de club, was in de tweede helft van de jaren tachtig bezig met de oprichting van een werkgroep, die zich zou moeten inzetten voor monumenten van bedrijf en techniek, zoals het toen nog werd genoemd. Ik had juist samen met een ander een overzichtartikel over industrieel erfgoed in Leiden geschreven in het blad Industriële Archeologie, de voorganger van het huidige tijdschrift Erfgoed van Industrie en Techniek, op uitnodiging van prof. v.d. Eerenbeemt uit Tilburg, die eindredacteur van het blad was. Het artikel was Budel opgevallen en hij belde me."

En zo kwam na een bijeenkomst op het Gemeentearchief, die ook door veel mensen van de gemeente werd bijgewoond, de werkgroep tot stand. Een werkgroep, die kort daarop enkele jaren later, in 1987, zou uitmonden in de Stichting Industrieel Erfgoed Leiden.

Tjalsma noemt de andere oprichters: Henk Budel, die zich later als een gedreven voorzitter zou ontpoppen, Wendelien Jansen, Ad van Fessem en de enige jaren geleden gestorven Daan Krantz. Heiko: "Ik was in die dagen bezig met de economische geschiedenis van Leiden en dat industrieel erfgoed, dat was een eye-opener voor me."

Wanneer hij terugkijkt op zijn jaren met Stiel gebeurt dat in vreugde en een lichte verwondering. "Ik had niet kunnen denken dat Stiel zo succesvol zou worden. Ik dacht wel eens: als we de vijf jaar maar volmaken..." In de eerste jaren van Stiel was er veel enthousiasme, ook van jonge mensen, afkomstig van de Reinward-academie, de opleiding voor museumfuncties.

"In het verleden werd de bescherming van industrieel erfgoed meer in de praktijk uitgevoerd, nu is er eerder een waakhond-functie. Er is in de afgelopen jaren heel veel werk verricht ten gunste van het industrieel erfgoed en Stiel heeft daarin een belangrijk aandeel gehad," meent hij. Belangrijk is ook geweest de groei naar een behoorlijk tijdschrift. En verder heeft de organisatie een aantal prima boeken uitgebracht, een collectieve verdienste.

Meelfabriek

Natuurlijk denkt hij aan de Leidse meelfabriek, tegenwoordig een rijksmonument en helaas in verval. Heiko: "Twee keer heb ik in de gemeentelijke monumentencommissie een debat bijgewoond over de Meelfabriek. De eerste keer, in het begin van de jaren negentig, was een meerderheid van de commissie niet geïnteresseerd in de meelfabriek. Die paste niet in het beeld van de monumentencommissie. En aantal jaren later was er echter een duidelijke verschuiving: een meerderheid zag toen de meelfabriek als monument wel degelijk zitten."

Stiel heeft successen gekend, maar ook zijn er missers geweest. Als voorname daarvan noemt Heiko de ondergang van het Parmentier-fabrieks-

complex aan de Lammermarkt. "Dat is me erg aan het hart gegaan" vertelt hij, "een paar jaar later zou dit niet zijn gebeurd. En ja, Stiel was even te laat..."

Toekomst

De toekomst van Stiel. "Het industrieel erfgoed in Leiden is zo ongeveer geïnventariseerd," constateert Heiko. "Er is nu tijd voor een (wetenschappelijke) verdieping." Hij pleit bijvoorbeeld voor een serieuze, veelomvattende studie over de Meelfabriek. "En natuurlijk blijft er voor de organisatie de *pressure group*-achtige functie."

Heiko Tjalsma verlaat Stiel. "Ik had het al eerder moeten doen," zegt hij, "ik heb het te druk met andere besognes, mijn werk en mijn gezin." Hij wil tot slot nog graag melden dat hij Stiel altijd een hele aardige club heeft gevonden met verschillende soorten mensen: historici, architecten, technische mensen, mensen uit de archiefwereld en journalisten. Dat maakte het boeiend en daarom zal hij Stiel missen.

Wibo Burgers

ADVERTENTIE**Bouwbedrijf Paardekooper**

Sedert 1881

In 1881 heeft Arie Paardekooper de fundamenten gelegd voor ons bouwbedrijf. Verweven met deze lange historie is de liefde voor het vak, vakmanschap, vertrouwen en natuurlijk altijd weer bouwen. Bouwbedrijf Paardekooper restaureert, renoveert en onderhoudt gebouwen.

- Lid van het NVOB
- Lid Bouwgarant
- Erkend Hoofdaannemer
- Erkend Leerbedrijf

Miening 41, 2381 GP Zoeterwoude
071-5801254
info@bouwbedrijf-paardekooper.nl

Arie Paardekooper 1857-1915

Heiko Tjalsma (Foto Joop Gijsman)

STIELZ MONUMENT

'BURCHTEN VAN ELEKTRICITEIT'

De opkomst van de elektriciteitsvoorziening in ons land was een ingrijpende gebeurtenis aan het eind van de negentiende eeuw. De stoommachines in de afzonderlijke bedrijven en werkplaatsen werden als opwekkers van energie vervangen door één fabriek, die met recht 'centrale' werd genoemd. Over deze ontwikkeling en vooral over de architectuur van de elektriciteitsbedrijven in ons land schreef Jan Vredenberg een boeiende studie onder de titel Trotse Kastelen & Lichtende Hallen, architectuur van elektriciteitsbedrijven in Nederland tot 1960. Aan deze publicatie is deze keer de rubriek Monument gewijd.

Toen de stroomvoorziening begon aan het eind van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw was de technische situatie zo, dat voor elk onderdeel van het proces, van de centrale tot de laatste transformator, een apart, beschermend gebouw nodig was. Ook waren er bovengrondse leidingen met veel palen. Dat alles kon je goed merken in het landschap. De totstandkoming van het elektriciteitsnet was dan ook te vergelijken met de aanleg van kanalen en van spoorwegen in de loop van de negentiende eeuw.

In de eerste decennia van de twintigste eeuw ontstond een architectuur voor de verschillende typen van elektriciteitsgebouwen. Voorbeelden daarvan zijn de centrale, het onderstation, het schakelstation en het transformatorhuisje. Bij de bouw van centrales speelden natuurlijk bouwtechnische en economische motieven een rol. Maar belangrijk was toch ook de representatie via de architectuur voor de grote stroombedrijven. Vredenberg zegt daarover: "De centrales werden soms ontworpen als burchten en kathedralen van de elektriciteit." Rond de eeuwwisseling werd dat wel eens letterlijk genomen en dus kwamen er hallen met rondboogvensters en torens met kantelen. Na de jaren twintig werd dit type vervangen door een modernere, kubische architectuur. De architecten H.Fels en A.H. van Rood gaven hier de toon aan. Soms werden de gebouwen gedecoreerd met bouwsculptuur.

Deze moderne architectuur werd kenmerkend voor de eigenlijke fabrieksgebouwen met staalskeletten. Voor de kantoorgebouwen werd meestal een behoudender architectuur toegepast. De constante factor was de baksteen. Staal en beton werd vaak

verhuld door baksteen, waarmee nog eens de voorkeur van de bedrijven voor een gematigde architectuur werd aangegeven.

Vredenberg meent dat de zakelijkheid van de architectuur met haar rechtlijnige doosvormen niet terug te voeren is op het functionalisme. Tegenstellingen van imponerende monumentaliteit en pure eenvoud, van symmetrie en a-symmetrie werden gebruikt om elk onderdeel een juiste plaats in het proces te geven. Dit alles gebeurde natuurlijk zoveel mogelijk in overeenstemming met een zo doelmatig verloop van de bedrijfsprocessen. Het begrip 'efficiency' stond hoog genoteerd vanaf de jaren twintig van de vorige eeuw.

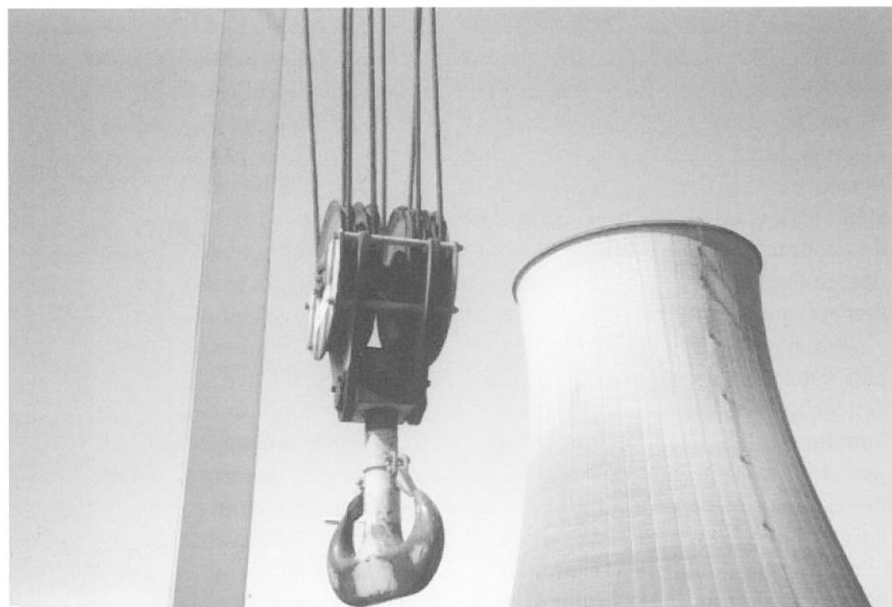
De hier in hoofdlijnen geschetste architectonische opvattingen hielden stand tot in de jaren vijftig van de twintigste eeuw. Vanaf 1960 kwam er een nieuwe generatie van centrales in

staalskeletbouw met moderne plaatmaterialen. Pragmatisch functionalisme ging de boventoon voeren.

Vroege centrales

De opzet en vormgeving van de vroege gemeentelijke centrales (1890-1915) vertoonden vaak dezelfde kenmerken. Ze werden ontworpen als parallel geplaatste ketelhuizen en machinehallen in baksteenbouw. De gevels waren in traveeën verdeeld en hadden rondboog- of segmentboogvensters. De traveeën (vooruitspringende muurgedeelten) bevatten gewoonlijk drie rijen vensters boven elkaar. De bovenste rij was onderverdeeld in twee of drie boogvensters, waardoor de herinnering aan de lichtbeuken van romaanse kerken werd opgeroepen. Het middeleeuwse karakter werd nog versterkt door klimmende boogfriezen in kopwanden.

Tot de vroege centrales kan ook die aan de Langegracht in Leiden, die in 1906/1907 tot stand kwam, worden gerekend. Het werd een strakke, moderne variant van het hierboven omschreven type. In technisch opzicht was er vernieuwing: er werd voor wisselstroom en niet voor gelijkstroom gekozen. Draaistroom kon over langere afstanden energie leveren en daardoor kon Leiden zijn buurgemeenten stroom leveren. Later gingen ook andere gemeenten over op wisselstroom.

Koeltoren

De huidige elektriciteitscentrale aan de Langegracht.

Wondere kracht

Het Leidsch Dagblad schreef in 1907 vol bewondering over de nieuwe centrale:

"Aan de Langegracht vindt men een groot nieuw en smaakvol gebouw, waarin het raast en knarst en klopt alsof er geheimzinnige krachten aan het werk zijn, zooals ook inderdaad het geval is, want wie doorgrondt de wondre kracht, welke wij electriciteit noemen. Ook al weet men haar te leiden, te regelen, te meten... Het geheel maakt den indruk van groote degelijkheid. De gebouwen zijn ruim met licht en lucht in overvloed. De machinerieën en werktuigen munten uit door sierlijke afwerking en degelijke constructie.".....

De oude centrale bleef in gebruik tot in de jaren vijftig van de vorige eeuw. De oudste delen ervan werden gesloopt in de jaren 1949-1950, de rest in 1960. Op deze plaats kwam in de jaren vijftig een nieuwe centrale, die ook nu nog een prominente plaats inneemt in de Leidse binnenstad. Deze centrale is ontworpen

door de bouwkundige dienst van de KEMA, het keurings- en onderzoeksinstituut van de elektriciteitsbedrijven, in Arnhem. De dienst stond onder leiding van G.Hamerpagt.

Ook deze centrale is uitgevoerd in baksteen, in een vrij behoudende architectuur. Er zijn opvallende details, zoals de fijnmazige roedenverdeling in de vensters, de betonnen daklijsten met holle profielen, de toren met balustrade op het dak, en de schoorsteen met cannelures.

Verder resteert in Leiden nog het vroegere administratiegebouw van de Stedelijke Fabrieken van Gas en Electriciteit aan de Hooigracht 12-14. Het is gebouwd in 1911. De voorgevel heeft opvallende Jugendstil-details, de ingang is versierd met beeldhouwwerk. Het pand bevatte vroeger kantoren, een toonzaal, een woning en de klokkencentrale van de elektrische tijd aanwijzing.

Industriearchitectuur

De gedegen studie van Vredenberg geeft een ruim inzicht in de architec-

tuur van de elektriciteitsbedrijven in ons land, waarvan wij hier slechts enkele, in het bijzonder op Leiden gerichte, aspecten kunnen behandelen. Industriearchitectuur blijft boeien. Bovendien is er betrekkelijk weinig over gepubliceerd.

Het boek heeft op hoofdlijnen een chronologische indeling, waarbij in de eerste plaats uitgegaan is van de verschillende perioden van ontwikkeling van de centrales. Daaraan toegevoegd zijn kantoren, schakelstations, transformatorhuisjes. Er zijn ook enkele thematische hoofdstukken: over de betonnen Van Iterson-koeltoren, en over de acties van de Bond Heemschut in 1915 tegen de bovengrondse leidingen op palen, die het landschap ontstonden, en voor transformatorhuisjes.

(Jan Vredenberg: Trotse Kastelen & Lichtende Hallen. Architectuur van elektriciteitsbedrijven in Nederland tot 1960. Uitgave: Matrijs, Arnhem, 2003.)

INDUSTRIEEL ERFGOED OP INTERNET

Wie industrieel erfgoed wil aanschouwen op het internet, kan een voortreffelijke start maken op het adres www.industrieel-erfgoed.nl. Op deze site, beheerd door de Federatie Industrieel Erfgoed Nederland (waarbij ook Stiel is aangesloten) wordt in deze dagen speciale aandacht gevraagd voor de eigen website van ZIE over het Zaans industrieel erfgoed, verzorgd door de vereniging van die naam.

De site van de Federatie Industrieel Erfgoed Nederland (FIEN) heeft een nieuwe themapagina. Die gaat over de steenkolenwinning in Nederland, die plaatsvond tussen het begin van de vorige eeuw en de jaren zeventig. Heel boeiend., Ook vinden we links naar aan steenkool gerelateerd onderzoek van de TU Delft en naar andere 'steenkolensites' in Europa. De pagina is gemaakt door Tako de Jong en Jack Voncken, die beiden als onderzoeker werkzaam zijn bij de sectie Grondstoffentechnologie van de afdeling Technische Aardwetenschappen van de TU Delft. Te vinden op www.industrieel-erfgoed.nl.

Ook op de website van de Stichting Haags Industrieel Erfgoed (SHIE) zijn nieuwe items verschenen. Uiteraard is er aandacht voor het tienjarig jubileum van de organisatie en het 150-jarig bestaan van de Kamer van Koophandel Haaglanden. De samenwerking van deze twee heeft geleid tot het symposium Onverdoofbare Ondernemingsgeest, een gelijknamige publicatie en de tentoonstelling Haagse Handelsgeest, in het Haagse Gemeentearchief. Tijdens het symposium werd aan SHIE-voorzitter Koos Havelaar de Stadspeld uitgereikt voor zijn inzet voor de Haagse samenleving in het algemeen en het industrieel erfgoed in het bijzonder. Zie voor dit alles www.shie.nl.

Onderwijs

De vier erfgoedkoepels voor archeologie (SNA), archieven (DIVA), monumenten (NCM) en musea (NMV) hebben in nauwe samenwerking met de Vereniging Digitaal Erfgoed Nederland een website over het cultureel erfgoed gemaakt voor de bovenbouw van het basisonderwijs: www.DatBewarenWe.nl.

Erfgoedinstellingen en basisscholen ontmoeten elkaar op deze site. Scholen kunnen op een eenvoudige en kosteloze manier eigen lesmateriaal binnenhalen.

De mogelijkheden op deze site zijn zeer uitgebreid. Ook kunnen scholen een digitale nieuwsbrief ontvangen. Aan-

melden hiervoor op: info@datbewarenwe.nl.

Monumentenzorg

Een zeer levendige en informatieve site vinden we op www.monumenten.nl. Die brengt liefhebbers van monumenten bijeen, zoals de tekst zegt. Hoe dan ook, er zijn veel nuttige tips en wetenswaardigheden op deze site te vinden. Het rikt allemaal naar de praktijk en dat maakt het boeiend. Zo is er informatie over oude bouwmaterialen, restauratie van monumenten, onderhoud van dergelijke panden en een vraagbaak. De richtlijnen voor monumenten worden samengevat en er is een gratis nieuwsbrief verkrijgbaar.

Ook aardige nieuwtjes: zo heeft de Rijksdienst voor de Monumentenzorg preventief slopen geadviseerd in het geval van de Enka-gebouwen in Ede, die op de nominatie staan om rijksmonument te worden. Er wordt echter herhaaldelijk brand gesticht in deze gebouwen. Vandaar dat de dienst, die een eerbiedwaardige traditie heeft, eerst al geadviseerd heeft om brandgevaarlijke stoffen (zoals zachtboard e.d.) te verwijderen. Nu heeft de dienst ook het advies uitgegeven om gebouwen op het terrein, die niet voor de monumentenstatus in aanmerking komen, alvast te slopen omwille van de brandveiligheid. Het terrein wordt zo overzichtelijker en deze

maatregelen kunnen de echte monumenten-in-spé een grotere kans op behoud geven. Zo gaat ook de RDMZ met z'n tijd mee!

Bouwfonds Award

In aansluiting hierop keken we naar de site van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg (www.rdmz.nl), altijd de moeite waard. Ook hier natuurlijk het nieuws over de geadviseerde preventieve sloop op het terrein van de Enka-fabriek in Ede. Maar ook een bondige samenvatting over wat de Monumentenwet 1988 nu eigenlijk inhoudt. Overigens zijn er al plannen voor een nieuwe regeling voor monumenten, eerder ingediend door de vroegere staatssecretaris Van der Ploeg. Ook daarover informatie op deze site.

Verder de informatie dat het Bouwfonds een prijs heeft ingesteld voor degenen, die een monument een tweede leven hebben gegeven. Een monument dus dat behouden is voor volgende generaties en een min of meer publieke functie heeft gekregen. De prijs heet Bouwfonds Award, de winnaar ontvangt 10.000 euro. Alle informatie op www.bouwfonds.nl.

Wibo Burgers

Het embleem van de mijnbouwactiviteiten in Limburg. Foto Wibo Burgers.

Lijst topstukken op komst

STAATSSECRETARIS ZEGT STEUN TOE AAN

MOBIEL ERFGOED

Staatssecretaris mr. Medy van der Laan gaat bekijken of een bescherming zoals die geldt voor de onroerende monumenten (Monumentenwet) ook kan gaan gelden voor mobiel erfgoed. De staatssecretaris belooft dit tijdens een onlangs gehouden bijeenkomst, waarbij zij kennis nam van de zogeheten Mobiele Collectie Nederland (MCN). In het kader hiervan maakte mevrouw Van der Laan een vlucht met de DC-2 'Uiver' van het nationale luchtvaart-themapark Aviodrome in Lelystad. Ook stond een ritje in een klassieke autobus op het programma.

De mobiele collectie telt vele duizenden objecten met een zeer gevarieerde cultuurwaarde en kwaliteit. De beperkte middelen stellen de overheid niet in

staat om het behoud van al deze objecten te steunen. Mevrouw Van der Laan heeft het MCN-bestuur dan ook gevraagd een lijst van topstukken op stellen, voor het behoud waarvan de overheid mede verantwoordelijkheid zou moeten nemen. Voor het beheer en behoud van de resterende objecten zouden particuliere eigenaren en musea faciliteiten moeten krijgen.

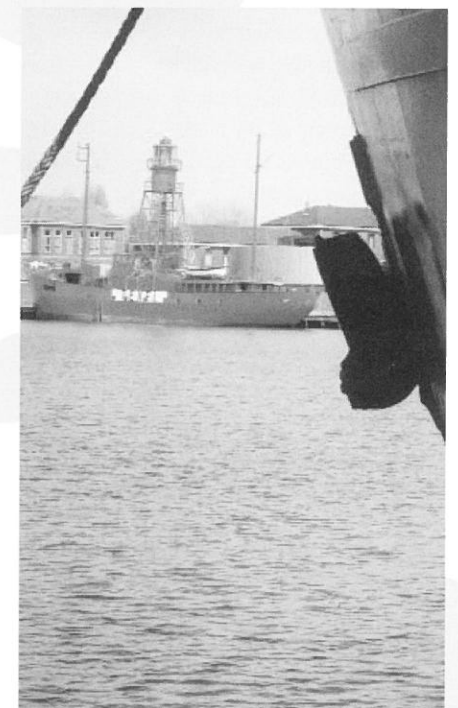
De industriële revolutie in de 19de en 20ste eeuw zorgde voor een ongekende uitbreiding van de vervoersmogelijkheden. Het mobiele erfgoed – stoomlocomotieven, historische vliegtuigen, klassieke auto's en oude schepen – vormt de tastbare herinnering aan die spectaculaire periode. Het maakt deel uit van onze cultuurgeschiedenis en vormt een wezenlijk onderdeel van ons cultureel erfgoed. Selectief behoud ervan is gewenst.

De stichting MCN vroeg al eerder de aandacht van de overheid. In 1999 gebeurde dat met de nota 'De vaart der volkeren'. Ook werd een subsidie van

75 miljoen gulden aangevraagd. Die werd afgewezen, vooral ook omdat er onvoldoende inzicht bestond in de wereld van het mobiele erfgoed.

De stichting kreeg wel een opdracht: inventariseer welk mobiel erfgoed in ons land voorhanden is en bepaal de cultuurhistorische waarde daarvan. Daaraan wordt nu gewerkt. De stichting MCN wil in de periode 2005-2008 samen met de overheid werken aan structurele oplossingen voor behoud en presentatie van het Nederlandse mobiele erfgoed.

(MCN)

Twee voorbeelden van mobiel erfgoed: een oude koelwagen van het beruchte merk Krupp en het (museum)-lichtschip 'Texel' (foto's Wibo Burgers).

ADVERTENTIE

architectenbureau - ingenieursbureau

vanswietenarchitects

Ir. P.M.J. van Swieten | Sint Jacobsgracht 4 | 2311 PW Leiden | tel 071-5141051 | fax 071-5148573
e-mail: info@vanswietenarchitects.nl | internet: www.vanswietenarchitects.nl

STIELZAKEN

BOEKBESPREKINGEN

Nieuw verschenen:

Ondernemers en Geleerden, Leiden 1778-2003, Cor Smit

Een nieuw boek over Leidse geschiedenis. "Ondernemers en Geleerden" schets het leven en werken van zes individuen en twee families die hun stempel hebben gedrukt op de Leidse samenleving, in de meeste gevallen ook buiten de Steutelstad. Zij hebben één ding met elkaar gemeen: zij waren allemaal actief in het Departement Leiden van de organisatie die we tegenwoordig kennen als de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel. Het boek is op 7 november j.l. gepresenteerd bij het 225ste verjaardag van de Maatschappij.

De Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel werd in 1777

De rubriek Stielzaken geeft informatie over de activiteiten van de Stichting Industrieel Erfgoed Leiden (Stiel).

opgericht als Oeconomische Tak van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen en het Leidse Departement was één van de eerste plaatselijke afdelingen. Het doel was de vaderlandse nijverheid – in de breedste zin van het woord – weer uit het slop te trekken. De nijverheid voorzien van de nieuwste inzichten op het gebied van de toegepaste wetenschap was één van de middelen die zij daarvoor aanwendde. In Leiden, immers zowel industrie- als universiteitsstad, viel dat initiatief in vruchtbare aarde.

Vanaf 1778 tot heden speelde het Departement Leiden een belangrijke rol in de lokale én regionale samenleving. Dat gold niet alleen de economie in engere zin – nijverheid en handel – maar ook allerlei aanpalende gebieden, in het bijzonder wetenschap en onderwijs. Ondernemers en geleerden vormden én vormen nog steeds de kern van

dit gezelschap.

"Ondernemers en Geleerden" vertelt het verhaal van het Departement via de levensverhalen van verschillende personen die het Departement vorm gegeven hebben. De mensen en niet zo zeer de organisatie staan hierbij centraal. "Ondernemers en Geleerden" bevat biografische schetsen van Frans van Lelyveld (1740-1785, wolfabrikant/letterkundige), Jan van Heukelom Sr. (1730-1806) en Jan van Heukelom Jr. (1758-1835, wolfabrikanten), Salomon van der Paauw (1794-1869, stadsarchitect), Anthony Hendrik van der Boon Mesch (1804-1874, hoogleraar scheikunde), Nicolaas Jacobus Sanders (1820-1910, apotheker/zeepfabrikant), Dirk de Loos (1834-1908, directeur HBS), Arie de Koster Sr. (1841-1912), Arie de Koster Jr. (1875-1956), Hans de Koster (1914-1992, meelfabrikanten) en Kees Stafleu (1930, wetenschappelijk uitgever).

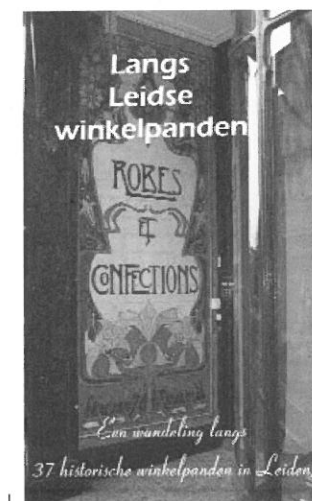
Nieuw boekje:

'Langs Leidse winkelpanden'

Er is een nieuw boekje van Stiel verschenen. Deze uitgave leidt u langs 37 bijzondere historische winkelpanden in de Leidse binnenstad. Wie al wandelend de blik omhoog werpt, kan heel bijzondere zaken ontdekken. Ook Leidenaren, die hun stad goed denken te kennen, kunnen met dit boekje als leidraad nog voor verrassingen komen te staan.

Bijzondere aandacht is er voor Jugendstil-panden maar het leuke van deze wandeling zit hem niet alleen in de beschreven winkelpanden. De route voert u door het historische centrum van Leiden. U krijgt de historische binnenstad met al zijn bezienswaardigheden er gratis bij. Dat maakt het boekje geschikt voor zowel bezoekers, die Leiden willen leren kennen, als voor de Leidenaren zelf, die aan de hand van het bijzondere thema hun stad van een geheel andere kant zullen zien.

Het boekje 'Langs Leidse winkelpanden' is in de boekwinkel te koop voor € 4,95 euro.

VERKOOPLIJST NOG TE LEVEREN UITGAVEN:

Leidse Wevers onder Gaslicht, Zaalberg 1952, nog 2 exemplaren, € 5,- p.st.

De Kunst van het Bewaren, Industrieel Erfgoed in Leiden, Stiel 1992, € 5,- p.st.

Het Ambacht, 43 ambachten in Leiden, foto's met beschrijving, Stal 1993, € 5,- p.st.

Vastgelegd voor het Vergaat, monumenten van bedrijf en techniek in Rijnland en Bollenstreek, Stiel 1996, tentoonstellingsbrochure, € 1,-.

Leids Fabrikaat 2, beschrijving van een 8 tal verdwenen industrieën, o.a. Pel, Verto, Ceres, HCW, Clos en Leembruggen, Verf- en Japanlak-fabriek, € 13,39 in de boekhandel

Het Spoor van de Industriële Revolutie in een Hollandse stad, een wandeling langs twintig monumenten van bedrijf en techniek, tweede druk 2002, ook in de boekwinkel, € 4,90.

Langs Leidse Winkelpanden, een wandeling langs 37 historische winkelpanden in Leiden, Stiel 2003, € 4,90, ook in de boekwinkel.

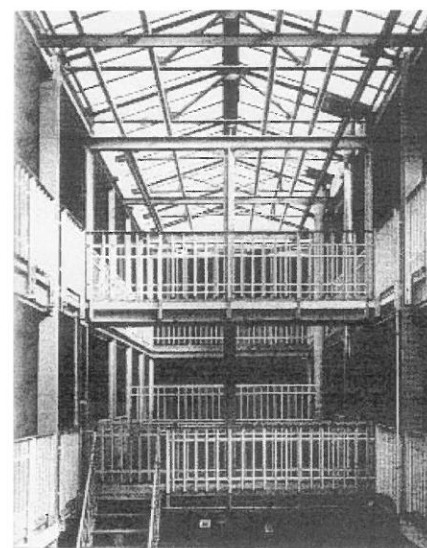
Tijdschriften Stielz uit de jaargangen 2000-2002, € 1,- p.st.

Ondernemers en Geleerden, Leiden 1778-2003, zie boekbespreking, € 17,50 in de boekwinkel.

Prijzen exclusief verzendkosten.

HAAGS INDUSTRIEEL ERFGOED

Ter gelegenheid van het 10 jarig bestaan van de Stichting Haags Indus-

De bestaande glaskap in gebouw Alcatraz.

trieel Erfgoed, kortweg Shie, werd de najaarsbijeenkomst van de Federatie Industrieel Erfgoed Nederland, Fien, op zaterdag 8 november in Den Haag gehouden. Plaats van samenkomst: Het Haags Openbaar Vervoer Museum aan de Parallelweg, waar in een grote remise tientallen prachtig onderhouden oude trams en bussen staan. Voor ons maar zeker voor tramliefhebbers een lust voor het oog om al die verschillende typen te zien. Vrijwillige handen hebben er duidelijk zin in om ze er te laten uitzien of ze zo uit de fabriek komen.

Met een oude autobus met gelukkig enige stuurbechrachting reed het gezelschap door Den Haag naar de vuurtoren in Scheveningen. Deze nog steeds werkende museumtoren van geklonken ijzeren platen werd bekeken en beklommen, 130 treden op en weer neer. De heren Pronk weten er alles van te vertellen en na de museumstukken, het bedieningspaneel van de Reddingsbri-

gade en de grote lamp te hebben bewonderd, was er op de omloop een prachtig uitzicht over heel Den Haag.

Daarna naar de Spijkermakerstraat het woonproject De Waterspin. De oude werkplaats van het waterleidingbedrijf is omgetoverd tot een wooncomplex met een overdekte binnenplaats, een initiatief van toekomstige huurders, kopers en de architect. Projectontwikkelaar: Woningbedrijf Den Haag. De bouwmaterialen zijn zoveel mogelijk duurzaam, milieuvriendelijk en onderhoudsparend. Alle woningen zijn energiezuinig door thermische isolatie, energiebesparende warmtepompen voor de levering van ruimteverwarming en warm tapwater en nog veel meer voorzieningen op het gebied van water, afval, binnenmilieu en groen.

Een proeve in de Museumdistilleerderij Van Kleef besloot de bijeenkomst.

JG

GEZOCHT

Een *vrijwilliger* die het Stielz fotoarchief wil intypen op Cardbox op het Gemeentearchief.

Ook *een groepje vrijwilligers* dat de resterende foto's wil beschrijven aldaar.

Aanmelden secretariaat svp.

VERKOOPPUNTEN STIELZ

Dit blad is op de volgende adressen te koop:

Boekhandel De Kler
Boekhandel De Kler
Boekhandel Kooyker/Ginsberg
Bruna
Bruna
Luca Totaalwinkel
Luca Totaalwinkel;
Luca Totaalwinkel
Gemeentearchief Leiden
Sigarenmagazijn T.Filemon
Sigarenmagazijn Ter Haar
Tijdschriftenhandel De Boekelier
Tijdschriftenhandel Walk Inn

Breestraat 159
Kempenaerstraat 39b
Breestraat 93
Winkelcentrum Kopermolen
Winkelcentrum Stevenshof
Maasstraat 1-3
Hoge Rijndijk 106
Standerdmolen 27
Boisotkade 2a
Bevrijdingsplein 1
Haarlemmerstraat 249
Breestraat 107
Breestraat 163

Leiden
Oegstgeest
Leiden
Leiden
Leiden
Leiden
Leiden
Leiden
Leiden
Leiden
Leiden
Leiden
Leiden

Voor inlichtingen over de distributie van Stielz:

K.Ravensbergen, Snippenhoek 4, 2317 WX Leiden, tel.071-5212605.

OUDE TIJD KEERT TERUG

De oude tijd keert terug in de vroegere winkel van Spar in Leiderdorp. De winkel dateert nog van voor de oorlog (1936). Sindsdien is de winkel in handen van de familie Van Gessel. Eigenaar Will van Gessel heeft zijn winkel enige tijd geleden heropend. Het is nu ook een gezellig klein museum met allerhande spulletjes uit grootmoeders tijd. In vitrines staan zaken, die we nog kennen uit een ver verleden zoals Flipje van Tiel, kauwgomplaatjes, heel veel Spar-artikelen, speldjes met autovignetten en ga zo maar door. Het winke-

len van vroeger, heel anders dan nu, is er terug en dat brengt bij veel bezoekers een vertederende lach op het gezicht.

De winkel annex museum, die te vinden is aan de Hoofdstraat 164-166 in Leiderdorp, is geopend op donderdag, vrijdag en zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur.

Op de foto's zien we Marianne van Gessel met enkele jonge klanten in de winkel. Verder een opname van de talrijke artikelen, die het winkelmuseum herbergt.

(Foto's Niek Bavelaar)

PROJECT BOLLENSCHUREN GAAT DOOR

Het project behoud en herbestemming van bollenschuren gaat door. De provincie Zuid-Holland en de samenwerkende gemeenten in de Bollenstreek hebben weer voor drie jaar subsidie verleend voor dit project. Het betekent dat het werk tot mei 2005 kan worden voortgezet.

Bollenschuren vormen het industrieel erfgoed van de bloembollencultuur en zijn cultuurhistorisch waardevolle elementen in het landschap van de Duinen Bollenstreek. Ooit stonden er honderden grote en kleine bollenschuren in de streek. Maar doordat veel schuren niet meer voor de bollenteelt worden gebruikt, dreigen ze uit het landschap te verdwijnen. Om ervoor te zorgen dat dit erfgoed niet geheel verloren gaat, is in 1997 door het Museum De Zwarte Tulp in Lisse het project behoud en herbe-

stemming van de bollenschuren in het leven geroepen.

De afgelopen jaren zijn de circa tweehonderd overgebleven bollenschuren geïnventariseerd. De meest waardevolle schuren zijn geselecteerd. De projectgroep probeert deze schuren een vorm van (monumenten)bescherming te geven of herbestemming ervan te bevorderen. Behoud op langere termijn is het best gegarandeerd als bollenschuren agrarisch in gebruik blijven of, als dat eerste niet haalbaar is, een nieuwe

bestemming krijgen als woning, kantoor, atelier of kleinschalig bedrijf

Om de aandacht te vestigen op dit project is de Zwarte Tulp-prijs in het leven geroepen. Deze jaarlijkse prijs is bedoeld voor eigenaren van een bollenschuur, die de schuur op een bijzondere manier hebben behouden of een andere bestemming hebben gegeven, met behoud van de karakteristieke eigenschappen. Deze prijs werd voor de eerste keer uitgereikt aan L.J.M. van Schooten en mev. L.C.M. Hassell. Zij hebben de karakteristieke bollenschuur van Lefebber aan de Achterweg 14 in Lisse, daterend uit de jaren tachtig van de negentiende eeuw, getransformeerd in een woonappartement. Karakteristieke elementen, zoals de openslaande ventilatiedeuren en de naam Lefebber op de gevel, zijn gehandhaafd. Voor de toegang is een speciale brug gebouwd, die uitkomt op de Acacialaan.

ADVERTENTIE

Even alleen m'n krant.

Nieuws is er 24 uur per dag. Radio, tv, internet brengen onophoudelijk nieuwe informatie. In die hectische wereld is de krant een dagelijks rustpunt. Betrouwbaar, toegankelijk, compleet. Even geen stekkers, snoeren of batterijen. Even alleen m'n krant.

Leidsch Dagblad

DE WERELD OM JE HEEN

Word abonnee,
bel voor een proefabonnement 0800 888 222 (gratis)

architecten
AIV
ingenieurs B.V.

Postbus 32056
2303 DB LEIDEN
Amphoraweg 5
2332 ED LEIDEN
tel.: (071) 531 33 25
fax: (071) 531 83 74

 Het Motorhuis
Bewijst het verschil!
Vondellaan 80, Leiden, tel. 071 - 535 18 00. www.motorhuis.nl

museum

• naturalis

Darwinweg
Leiden

open dinsdag t/m zondag
12.00 - 18.00 uur
telefoon 071 - 568 76 00

dichter bij de natuur

Wie biedt u
de basis voor
uw beslissingen?

Research voor Beleid Holding
sinds 1979

Belt u voor meer informatie (071) 525 37 37
of kijk op www.rvbh.nl

"J. Zierikzee"
maatschoenmakerij

H.P.H. Nusteling
Bakkersteeg 3
2311 RH Leiden

Tel.: 071-5131156

maatschoenen op het net?

www.maatschoenen.nl